

1.01
Prejeto 18. 9. 2009

UDK 344.32:343.25(497.4)"1941/1945"

Boris Mlakar*

Partijsko oziroma partizansko nasilje v osrednji Sloveniji 1941-1942 v očeh domačih nasprotnikov

IZVLEČEK

V razpravi avtor podaja in analizira glavne poudarke, ki zadevajo vprašanje uporabe nasilja v delovanju slovenskega partizanskega gibanja in njegovega komunističnega vodstva, in sicer predvsem v Ljubljanski pokrajini v obdobju od nastopa gibanja v poznem poletju 1941 pa do sredine leta 1942. Omenjeni vidik je predstavljen s stališča ocen njegovih domačih slovenskih nasprotnikov, se pravi različnih protikomunističnih subjektov, kot so bile stranke, združenja in izpostavljeni posamezniki. Glavni vir za identificiranje omenjenih vrednotenj predstavljajo protikomunistični ilegalni tisk in propagandno gradivo na eni ter poročila ilegalnih protipartizanskih organov emigrantski kraljevski vladi v Londonu, predvsem ministru Mihi Kreku, na drugi strani. Pri tem razen skupine stražarjev spomladi 1942 drugi subjekti še niso pomislili na to, da bi se temu nasilju uprli z oboroženo domačo silo.

Ključne besede: okupacija, nasilje, komunizem, odporniško gibanje, Osvobodilna fronta, protikomunizem, propaganda

ABSTRACT

PARTY AND PARTISAN VIOLENCE IN THE CENTRAL SLOVENIA 1941-1942 IN THE EYES OF SLOVENIAN OPPONENTS

In the following discussion the author describes and analyses the main emphases with regard to the issue of the use of violence by the Slovenian partisan movement and its communist leadership, especially in the Ljubljana province in the period from the beginning of this movement in the late summer of 1941 until the middle of 1942. This violence is presented from the viewpoint of the assessments of its Slovenian opponents, that is, various anti-communist subjects like parties, associations and exposed individuals. The main source for identifying the aforementioned evaluations is the anti-communist illegal press and propaganda material as well as reports made by illegal anti-partisan authorities to the King's government-in-exile in London, especially minister Miha Krek. In the spring of 1942 these subjects, except for the group called Stražarji (Guard), have not yet considered resisting the partisan violence with armed Slovenian forces.

Key words: occupation, violence, communism, resistance movement, Liberation Front, anti-communism, propaganda

* Dr., višji znanstveni sodelavec, Inštitut za novejšo zgodovino, Kongresni trg 1, SI-1000 Ljubljana; e-naslov: boris.mlakar@inz.si

V pričujočem besedilu uporabljamo naslovno sintagmo "partijsko oziroma partizansko nasilje" kot pomensko smiselno celoto glede na to, da so jo tako razumeli in pogosto uporabljali tudi - prav tako v naslovu omenjeni - "domači nasprotniki". Šlo je pač za medvojne slovenske nasprotnike komunistične partije in posledično tudi nasprotnike Osvobodilne fronte in sploh partizanskega gibanja oziroma nasprotnike konkretnega in tudi pripisovanega delovanja njegovih pripadnikov, somišljenikov in podpornikov. Nadaljnji medvojni razvoj je že leta 1942 nasprotnike spremenil v sovražnike, kar je seveda v enaki, če ne celo večji meri veljalo tudi v obratni smeri. Našo pozornost smo osredotočili prav na to začetno obdobje, ki je s svojo notranjo dinamiko privedlo do tega, da so se nekdanji politični in idejni nasprotniki kljub vsesplošno priznanemu uničujočemu značaju sovražne okupacije v drugi polovici leta 1942 znašli v položaju bratomorne vojne, pri čemer se je ena stran v sili pragmatično odločila za kolaboracijo z okupatorjem. Seveda pa omenjeno novo stanje ni le rezultat stopnjevanja predvojnega ideološkega razkola, temveč v veliki meri posledica izrazitega revolucionarnega pečata in predvsem delovanja partizanskega gibanja pod vodstvom komunistov na eni ter povsem nesorazmerne uporabe nasilja pri zatiranju tega gibanja s strani okupatorskih oblasti na drugi strani. To dejstvo je v dramatični spirali v spopad potegnilo tudi tiste dele prebivalstva, ki po navadi ne sodelujejo v trdi politični igri, npr. kmečko prebivalstvo oziroma tradicionalne podeželske skupnosti. Ko se je pred njihovimi očmi rušil ustaljeni red, ko je kraljevalo vsakršno nasilje in ko človeško življenje ni več pomenilo najvišje vrednote, je dogajanje in dojemanje le-tega vse bolj prehajalo na prvinsko, antropološko raven.

Poudarek nadaljnje analize je tako na vprašanju, kaj je omenjeno revolucionarno delovanje konkretno pomenilo in kako se je zrcalilo v dojemanju omenjenih domačih nasprotnikov. Pri tem naj že v začetku poudarimo, da gre pri tem predvsem za vidik vseh oblik nasilnega ravnanja, ob tem pa tudi za interpretacijo, kaj naj bi to nasilje pomenilo in čemu naj bi služilo. Zaradi možnih metodoloških zapletov je hkrati treba tudi izpostaviti, da je bil tabor partizanskih nasprotnikov za razliko od partizanskega, revolucionarnega tabora notranje neenoten, razdrobljen, deloma celo antagonističen. To dejstvo v prispevku upoštevamo samo v najnujnejši meri, kajti razpoložljivi prostor nam kaj več ne omogoča. Hkrati je treba tudi poudariti, da gre pri analizi predvsem za dogajanje v t. i. Ljubljanski pokrajini, to je pokrajini, ki jo je aprila 1941 zasedel italijanski okupator in jo že čez tri tedne proti vsem pravilom mednarodnega vojnega prava formalno priključil k svoji državi. V tej pokrajini se je namreč ohranila in z begunci celo okrepila predvojna politična, kulturna in gospodarska družbena struktura, ki je bila tudi vir izrazitih političnih in ideoloških nasprotij. Partizansko in partijsko nasilje se je seveda dogajalo tudi v drugih slovenskih pokrajinah, predvsem na Gorenjskem, le da je bilo na teh območjih predvsem narodnopolitično in manj razredno obarvano. "Zasluga" za to je pač šla tudi okupatorju, ki je uničil ali pa odstranil vrhnje dele tamkajšnje slovenske družbe.

Za izhodiščno stanje spomladi in poleti 1941 v Ljubljanski pokrajini je bilo značilno predvsem dvoje: na eni strani splošno odklanjanje okupacije in razmera pluralistična naravnost na ilegalno, odporniško delovanje, na drugi pa delna upravna kolaboracija, ki je bila z izjemo afektiranih oportunističnih izjav nekaterih politikov še v skladu z določili mednarodnega vojnega prava. Druga stvar

so seveda prekoračitve tega prava s strani okupatorske oblasti, pri čemer je prav uničujoča politika nemškega nacističnega okupatorja pomen Ljubljanske pokrajine povzdignila v neke vrste azil za vse Slovence in jo v mednarodnem pogledu napravila za simbol Slovenije. Odporniška naravnost in podtalno organiziranje sta se v začetku prelivala in prehajala stroge politične ali strankarske meje, toda položaj se je kmalu po napadu nacistične Nemčije na Sovjetsko zvezo vsaj na levem političnem polu korenito spremenil. Komunistična partija se je s svojo Osvobodilno (do tedaj Protiimperialistično) fronto odločila za takojšnji oboroženi odpor in za pomoč prvi deželi socializma, čemur pa seveda druge skupine zunaj fronte niso mogle in niso hotele slediti.¹

Omenjene skupine so se polagoma, z delno izjemo t. i. sredine, spremenile v nasprotnice (sovražnice) Osvobodilne fronte (OF), pri čemer jih je motilo predvsem dvoje okoliščin oziroma dejstev: najprej to, da je OF vse bolj razvidno vodila in v svoje roke prevzemala komunistična partija, v nadaljevanju pa konkretno nastopanje ter posledice delovanja partizanov oziroma partije na terenu. V praksi in tudi teoriji je bilo seveda težko strukturno ločevati delovanje partizanov od delovanja komunistov, toda glede na dejstvo vse bolj nespornega vodilnega in v nadaljevanju tudi monopolnega položaja slednjih znotraj gibanja za njihove nasprotnike to ni več predstavljalo kakega posebnega "metodološkega" problema: za vsem tem delovanjem pač stoji komunistična partija - predvsem njeni voditelji in ideologi - in prav na njih leži največja odgovornost in krivda za partizansko početje in posledice le-tega.

Različni subjekti znotraj heterogene skupine nasprotnikov partizanstva so imeli na razpolago različne možnosti izražati svoja protipartizanska opažanja oziroma tožbe in obtožbe. Odkriti kolaboracionistični tabor, ki je sicer do svojega polnega izraza prišel šele v času pokrajinske uprave Leona Rupnika jeseni 1943, bi po neki logiki moral tudi ob vzpodbudi okupatorja to početi prek "legalnega" ljubljanskega časopisja. Pogled v pisanje tega časopisja 1941 in v prvi polovici 1942 pa nam pokaže, da temu ni bilo povsem tako. V omenjenem obdobju je namreč italijanska cenzura (očitno iz prestižnih razlogov) omejevala poročanje o partizanskih akcijah. 1941 je tako časopisje poročalo le o uboju enega slovenskega policijskega agenta, nekoliko več pa je o partizanskih akcijah javnost izvedela v poročilih o zadevnih obravnavah pred sodiščem. Spomladi 1942 pa se je število člankov o ubojih in podobnih poročil že znatno povečalo.² Po drugi strani v tem obdobju vodilne osebnosti protipartizanskega tabora niso imele možnosti javno nastopati, tako da tudi njihova zadevna stališča po tej poti niso mogla priti v javnost. Druga stvar so seveda njihovi stiki z okupatorskimi oblastmi, pogovori, pisma in razne spomene, katerih vsebino pa so po navadi te oblasti ohranjale v tajnosti, če pač tega ni uspela razkriti partizanska obveščevalna služba, ki je potem to prek svojega tiska sporočila javnosti. Nekaj več manevrskega prostora so imeli v tem pogledu ljubljanski škof in duhovniki pri svojih pridigah.

¹ Več o tem v Boris Mlakar: Upor ali kolaboracija - resnična dilema? V: Prispevki za novejšo zgodovino, 2001, št. 2 (Slovenci in leto 1941), str. 113-122.

² Franca Buttolo: Ilegalna Ljubljana v legalnih časnikih. Odmev akcij odporniškega gibanja na področju mesta Ljubljane v letih 1941-1945 v časnikih Jutro, Slovenec, Slovenski dom in Slovenski narod. V: Prispevki za novejšo zgodovino, 1987, št. 1-2, str. 301-303.

Vsekakor pa se je kmalu pokazalo, kar je bilo seveda tudi logično, da se je o tako občutljivih temah, kot sta bili odporniško gibanje in sploh položaj Slovencev pod okupacijo, najbolj odkrito in podrobno lahko pisalo in komentiralo v ilegalnem periodičnem in drobnem tisku in predvsem v pisnih stikih, tj. poročilih raznim naslovnikom doma in v prvi vrsti v tujini, predvsem slovenskim članom jugoslovanske kraljeve vlade v Londonu. V teh poročilih, ki jih je ohranjenih veliko, čeprav ne moremo reči, da poznamo prav vsa, je najti zares obilico podatkov tako o splošnem položaju v zasedeni Sloveniji kot tudi posebej o partizanski dejavnosti. Pri tem je lahko šlo za povsem faktografsko nizanje dejstev in partizanskih (ne)del, v mnogih primerih pa tudi za ocenjevanje, analizo in tudi širšo kontekstualizacijo partizanskega gibanja in zadevnih partijskih načrtov. Eno prvih takih poročil je bilo sicer besedilo "Tragedija slovenskega naroda", ki ga je 18. maja 1945 sestavil bivši ban Marko Natlačen in ki ga je ob svojem obisku Rima v začetku junija izročil Mussoliniju in papežu, poleg tega pa tudi patru Kazimirju Zakrajšku, ki je nato poskrbel, da je za nacistično preganjanje Slovencev izvedela še zavezniška javnost.³ Jasno je, da Natlačen, ki je bil protikomunistično usmerjen, v tem poročilu, tudi če bi hotel, komunističnega "rovarjenja" še ni mogel omenjati. Podobno velja za drugo obširno poročilo, ki ga je nekaj mesecev kasneje Natlačen poslal kraljevi vladi oz. ministru Mihi Kreku in v katerem je predvsem skušal opravičiti svoje ravnanje v času aprilske vojne in v prvih mesecih italijanske okupacije. Toda k temu poročilu je hkrati priložil tudi svoje pismo visokemu komisarju Emiliju Grazioliju z dne 18. septembra 1941, v katerem je obrazložil vzroke svojega izstopa iz konzulte. V njem je sicer protestiral proti nepravnemu in pretirano nasilnemu ravnanju italijanskih oblasti s civilnim prebivalstvom kot odgovoru na posamezne partizanske akcije, a hkrati je prav te akcije označil za zločinska dejanja.⁴

Podobno partizanskega ravnanja še niso mogli obravnavati letaki, ki jih je maja 1941 izdalo t. i. Slovensko narodno gibanje, skupina, ki sta jo vodila Marjan Kremžar in France Glavač. Toda povsem drugačno besedišče veje že iz njenega letaka "Vsem Slovincem" z začetka novembra istega leta. Na vprašanja kaj je OF, kdo vodi OF in čemu so jo komunisti ustanovili, pisci letaka na podlagi analize glasil Delo in Slovenski poročevalec ugotavljajo, da sta očitno OF in partizanstvo povsem komunistični zadevi ter da je končni cilj komunistov z njuno pomočjo v Sloveniji vpeljati boljševiško diktaturo. V zadnjem delu letak našteva dotedanje "sadove dela Osvobodilne fronte" in najprej ugotavlja, da so za OF vsi, ki ji kakor koli nasprotujejo, izdajalci, kar pa so zelo resne grožnje, o čemer priča "že lepo število izvršenih in poskušenih umorov, ki so jih partizani v zadnjih mesecih zagrešili na slovenskem ozemlju. Komunisti ubijajo ljudi, za katere mislijo, da so njihovim ciljem na poti." V nadaljevanju nato letak našteva nekaj partizanskih sabotaž in drugih akcij ter zatem ugotavlja, koliko je bilo zaradi okupatorjevih represalij pregnanih, zaprtih ali celo pobitih ljudi in kako velika je bila materialna škoda, zaradi katere trpijo samo domači ljudje, ter se na koncu sprašuje: "Čemu

³ O. K. Zakrajšek: Ko smo šli v morje bridkosti. Washington D. C. 1942, str. 183-184; Yugoslavia. Political Diaries 1918-1965. Volume 3, Oxford 1997, str. 174.

⁴ Arhiv Republike Slovenije (ARS), fond Komisija za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev (AS 1827), fasc. 923/II, Natlačenovo pismo Grazioliju 18. 9. 1941; Boris Mlakar: K poročilu bana dr. Marka Natlačna o dogodkih v Sloveniji v prvih mesecih okupacije. V: Prispevki za novejšo zgodovino, 2001, št. 1, str. 117-120.

vse te žrtve? Mar bo zaradi tega vojna en sam dan prej končana? Mar bo na ta način okupatorska vojska res pregnana s slovenske zemlje? Ali ne uvidite, da je prav zaradi sabotažnih dejanj /.../ pri nas vsak dan več tujega vojaštva? /.../ Ali ni za naš mali narod škoda vsakega človeka, ki ga izgubimo? Ali niso dovolj težke že one žrtve, ki nam jih nalagajo Nemci s plenjenjem in deportacijami? Kaj nam bo Slovencem pomagala narodna svoboda, če bo Slovenija en sam Doberdob?"⁵ Takšni in podobni argumenti, ki smo jih pravkar navedli, so glede na stopnjevano partizansko dejavnost seveda postali stalnica v protipartizanskih letakih, ilegalnih listih in v poročilih vladi v London. Pravzaprav sta že pred tem takšno dikcijo nakazali dve okrožnici, ki ju je poleti 1941 v javnost spravilo podobno gibanje pod imenom "Prebujena Slovenija", le da zaradi zgodnjega datuma ostajata na bolj splošni ravni. A tudi onidve že svarita pred povzročanjem nepotrebnih žrtev, kar bi izzvalo represalije okupatorskih oblasti, pri čemer izrecno odklanjata akcijo komunistov zaradi "njihove brutalnosti /.../ slepe privrženosti Kominterni ter /.../ preziranja najsvetejših vrednost našega naroda". Akcija komunistične partije naj bi bila po teh okrožnicah slepo posnemanje tujih vzorcev družbenega sožitja in javnega uveljavljanja ipd.⁶

Kot osrednja podtalna organizacija protipartizanskega tabora se je jeseni 1941 uveljavila Slovenska legija, za katero je stala Slovenska ljudska stranka. Njen vodja je postal Rudolf Smersu in prav on je tedaj sprožil samostojno akcijo, ki je pri nasprotnikih, tj. pri OF oziroma KPS pač zaradi njegovega izpostavljenega imena, vzbudila veliko pozornost. Tudi on je namreč izdal dvoje okrožnic, prvo s podpisom "Združeni Slovenci", drugo pa z "Zavedni Slovenci". Posebej v prvi je kritiziral tudi italijanske oblasti, ki pa so avtorja odkrile in zaprle. V prizadevanju, da bi prišel ven, je Smersu iz zapore znancu pisal pismo, v katerem se je nekako opravičeval, da je kritiziral tudi Italijane, in to prikazal kot taktiko ter poudarjal svoje dotedanje, tudi predvojno protikomunistično delovanje. Imel je smolo, da je OF pismo prestregla in ga je temu ustrezno napadla v Slovenskem poročevalcu in dodatno še z dvema letakoma.⁷ V omenjenih letakih je namreč Smersu ugotavljal, da je v teh težkih časih našo notranjo enotnost začela razdirati strankarska bojna organizacija, tj. Osvobodilna fronta, ki je komunistična organizacija. Tudi on je podčrtal negativno bilanco nekajmesečnega "komunističnega hujskanja", ki jo predstavlja več sto ustreljenih slovenskih fantov in mož ter tudi "več smrtnih žrtev komunističnega revolverskega terorja", kar še z drugimi okupatorskimi ukrepi brez dvoma pomeni slabitev slovenskega naroda. Smersu je v tej zvezi prvi, za njim pa so kasneje ta argument ponavljali tudi drugi, omenil navodilo voditelja svobodnih Francozov generala Charlesa de Gaulla odporniškimi rojakom v domovini 23. oktobra 1941 po londonskem radiu. Ob vse ostrejših nemških represalijah in streljanjih talcev, ki so sledila odporniškimi atentatom, je general rojakom sporočil, da je sicer absolutno normalno, da Francozi ubijajo Nemce, toda pomembna je tudi vojna taktika. Dokler imajo Nemci še vso možnost in voljo, da na uboje odgovorijo s pokolom množice francoskih bojevnikov, je bolje, da Nemcev ne ubijajo odkrito,

⁵ Narodna in univerzitetna knjižnica (NUK), Rokopisni oddelek, B 2346, Vsem Slovencem.

⁶ France Škerl: Prispevki k zgodovini razvoja nasprotnikov Osvobodilne fronte v letu 1941. V: Zgodovinski časopis, 1967, str. 96-97.

⁷ ARS, fond Izidor Cankar (AS 1660), fasc. 7/II, poročilo Miloša Stareta, oktobra 1941, brez datuma; Slovenski poročevalec, 1. 11. 1941, št. 23, Izdajalci.

temveč velja počakati na čas, ko bodo bolj oboroženi in pripravljene na splošni napad, za kar bodo dani ustrezni ukazi.⁸

V tem času je v London k ministru Kreku prispelo tudi prvo poročilo o pomenski žrtvi partizanskih atentatov, in sicer je šlo za ustrelitev Janeza Notarja za Bežigradom ter za sicer neuspeli atentat na generala Leona Rupnika pod Rožnikom v Ljubljani. Taka poročila, posamezna ali pa v sklopu širših poročil, so si nato sledila vse pogosteje in dosegla svoj višek poleti in jeseni naslednjega leta, ko so postale bolj poznane podrobnosti dogajanja na partizanskem ozemlju na Dolenjskem in Notranjskem. Leta 1941 je v začetku decembra poročevalce posebej pretresel uboj četniškega organizatorja ing. Franca Emmerja, medtem ko so si pozimi in posebej spomladi 1942 pomembna imena oseb protipartizanskega tabora, ki so padla pod vosovskimi ali sploh partizanskimi streli, kar sledila. Na nepotrebno nasilje je konec novembra 1941 v svoji adventni pridigi v ljubljanski stolnici opozoril tudi škof Gregorij Rožman. V svojih izvajanjih je sicer ostajal na splošni ravni in ni uporabljal imen oseb ali organizacij, vendar se je razumelo, na koga je mislil, ko je poudaril, da glede obveznosti božjih zapovedi vlada vse večja zmeda, saj da sliši govoriti sicer resne ljudi, da umor ni več zločin, ampak junaško dejanje. Na to je odgovoril, da umor je in ostane vnebovpijoč greh in enako ostane greh tudi rop tuje lastnine in njeno uničevanje itd.⁹

Kot že rečeno, je eno najpomembnejših sredstev komunikacije in hkrati propagande v političnem boju tedaj predstavljal ilegalni tisk, medtem ko je bil radio zaradi svoje manjše razširjenosti bolj v ozadju. Kljub temu so seveda za protipartizanski tabor imele velik pomen slovenske in sploh vse oddaje londonskega radia BBC, saj je prav od zahodnih zaveznikov pričakoval za njih ugodno odločitev slovenskih domačih sporov in je torej bilo pomembno vse, kar se je uradnega in tudi neuradnega povedalo po tem mediju. Posebej so si poročevalci in dopisovalci iz Ljubljane prizadevali pri naslovnikih v Londonu doseči, da bi omenjene oddaje govorile v njihovem duhu, predvsem v smislu, da komunisti nimajo prav, ko poudarjajo, da bo po vojni odločala Moskva, temveč da bodo Slovenci po vojni imeli tisto, kar jim bodo "izvojevali" v Londonu. Po drugi strani naj bi po londonskem radiu pozivali partizane, naj se vrnejo domov, ker da vodijo nespameten in nekoristen boj, ki ruski fronti nič ne pomaga in da ni nikakršen uspeh, če za enega padlega Italijana ali Nemca pade deset Slovencev. "S tem samo pomagamo Nemcem, ki hočejo iztrebiti slovenski narod."¹⁰ Ob tem je treba reči, da sta predvsem ministra Miha Krek in Alojzij Kuhar, ki sta imela od poznega poletja 1941 pa vse do sredine leta 1943 na londonskem radiu redne oddaje, vsaj prvi nasvet upoštevala, medtem ko drugega tudi zaradi angleške cenzure preprosto nista mogla. Boj četnikov in zatem partizanov je bilo pač treba pohvaliti kot del splošnega bojevanja proti silam osi, medtem ko številne slovenske žrtve in predvsem notranji slovenski spori britanskih oblasti niso zanimali v taki meri, da bi jim dajale poseben uradni poudarek. Razumevanje za vprašljivost "komunističnega nasilja" je Krek v privatnih stikih z britanskimi sogovorniki sicer do leta 1943 še našel, a so zatem

⁸ Charles de Gaulle: Vojni spomini. Prva knjiga: Poziv 1940-1942. Ljubljana-Beograd 1968, str. 243-244; NUK, Rokopisni oddelek, B 2345, Slovenke, Slovenci!; ARS, AS 1660, fasc. 7/I, Zavedni Slovenci.

⁹ Slovenec, 21. 12. 1941, Božje zapovedi tudi še danes veljajo. Beseda našega škofa.

¹⁰ ARS, AS 1660, fasc. 7/I, Poročilo iz Ljubljane 9. 11. 1941.

prevladali višji politični interesi in ker se Krek temu trendu ni mogel prilagoditi, je pač že takrat izpadel iz jugoslovanske kraljeve vlade.

Kar zadeva omenjeni ilegalni tisk, je november 1941 v tem pogledu predstavljal prelomnico, saj so prav tedaj začela izhajati nekatera glasila, ki so v nadaljevanju dajala dodatni ton informacijski in propagandni vojni med Slovenci. Poleg glasil raznih liberalnih, sokolskih in četniških skupin je treba omeniti predvsem list "Slovenija in Evropa", ki ga je začela izdajati skupina stražarjev, medtem ko je Slovenska legija začela z izdajanjem glasila "Svobodna Slovenija". Slednje je bilo v tem pogledu pač najpomembnejše, saj je redno izhajalo do konca vojne, po vojni pa celo v emigrantski Argentini, kjer pravzaprav izhaja še danes. Že v svoji prvi številki 22. novembra 1941 je Svobodna Slovenija opozarjala, da je prva naloga slehernega Slovenca, da skrbno pazi, da se ohrani življenje zadnjega slovenskega brata, da dočaka svobodo, ki prihaja. Hkrati je naloga slehernega Slovenca, da po svojih možnostih lajša bedo in gorje vseh naših bratov, raztresenih po tuji zemlji. Obenem pa se mora vsak pripravljati za čas, ki bo prišel. Ta čas nas ne sme najti nepripravljene ali utrujene: "Takrat bomo v strnjenih vrstah kot slovenska narodna vojska stopili na branik slovenske zemlje proti vsakomur, ki bi hotel pahniti našo domovino v medsebojno uničevanje /.../ Delo posameznikov, ki ima svoje osnove v neslovenskih partizanskih načelih komunistične internacionale /.../, je povzročilo doslej samo škodo in uničevanje. Slovenci! Ne igravimo se s slovenskimi življenji! Danes je čas dela in priprav."¹¹

Omenili smo že skupino stražarjev, ki so predstavljali neke vrste disidente znotraj katoliške stranke SLS in so bili znani po svojem izrazitem protikomunističnem duhu ter posledično tudi delovanju. To se je jasno pokazalo prav konec leta 1941 in v prvih mesecih leta 1942, ko so prav oni stopili v ospredje protikomunističnega boja, seveda tudi oni v tem obdobju le s pomočjo propagandnih sredstev. Novembra in decembra so s svojimi letaki izražali ogorčenje nad komunističnimi "terorističnimi" akcijami in predvsem umori Slovencev. V naslednjem obdobju so bili ogorčen boj s komunisti na univerzi, ko je šlo za to, ali naj se njeni študenti vsaj minimalno vključijo v novo in edino Ljubljansko vseučiliško organizacijo, in posledično tudi za to, ali se univerza ukine ali ne. Toda še pomembnejši so bili za stražarje strateški komunistični načrti, kot so jih razpoznavali na podlagi konkretne delovanja OF in partizanstva. Tu so, kot že omenjeno, v ospredju stali komunistični atentati na Slovence in ti so pripadali predvsem katoliškemu taboru. Konec decembra so v tej zvezi izdali letak z naslovom "Ultimat", v katerem so ugotavljali, da je "skupina intelektualcev", ki tvori vodstvo komunistične partije in prek nje OF, zasnovala in prek najetih morilcev izvršila umor 19 Slovencev, še več pa jih je prejelo morilske grožnje. To ocenjujejo kot "strašen kajnovski zločin bratomorstva" in izjavljajo, da so sedaj v dilemi, ali na to odgovoriti po načelu zob za zob in se s to morilsko tolpo spustiti v medsebojno klanje ali pa to isto morilsko družbo "iz podzemlja postaviti na sonce". Odločili so se za drugo možnost in tako postavili (naslovni) ultimat, da ko bo od OF najeta morilska kroglja zadela še enega Slovenca, bodo pred slovensko javnostjo razgrnili seznam petnajstih voditeljev komunistične OF kot intelektualnih snovateljev in organizatorjev omenjenih zločinov.¹² Do te zagrožene razgrnitve nato kljub nadaljnjim atentatom ni prišlo,

¹¹ Svobodna Slovenija, 22. 11. 1941, Slovenci!

¹² NUK, Rokopisni oddelek, B II 2120, Ultimat, 21. 12. 1941.

morda zaradi nasprotovanja Natlačna, ki ga je za zadevno mnenje povprašal Ciril Žebot.¹³ Je pa hkrati tudi res, da so bila zadevna imena v javnosti več ali manj znana, morda z izjemo nekaterih nekomunističnih članov Vrhovnega plenuma OF, ki so živeli še v Ljubljani.

Kot že rečeno, atentati so se nadaljevali in stražarji so v tem kontekstu v naslednjih mesecih izdali še nekaj letakov. Že v januarski številki svojega glasila "Slovenija in Evropa" so prikazali krvavi "ping pong" med nemškimi oblastmi in partizani na Gorenjskem. Konec januarja 1942 so v letaku "Slovenci!" objavili sicer nepopoln seznam dotedanjih žrtev in Slovence pozvali, da maščujejo mrtve in se odzovejo na grozodejstva komunistov.¹⁴ Konec marca je po uboju akademikov Franca Župca in Jaromira Kiklja sledil letak "Slovenci! Ljubljanci!", ki je seveda nadaljevanje "krvave bratomorilske orgije" silovito obsodil in hkrati zavrnil komunistične obtožbe, da sta onadva izdajala rojake pri italijanskih racijah, predvsem pa, da bi s svojim članstvom v vseučiliški organizaciji pomagala fašizirati univerzo, temveč da sta se po nasvetu vodstva univerze žrtvovala za ohranitev le-te.¹⁵ Že čez en teden pa so v "Našem stališču" nekako povzeli dotedanji razvoj, znova ugotavljali, da komunistična dejavnost prinaša samo požige, umore in druge represalije in da "OF vse to gorje povzroča in vrši, zasledujoč pri tem namene, ki leže daleč izven okvira slovenstva: interesi boljševidizma in SSSR ter odstranitev vseh vodilnih Slovencev". Iz tega nato potegnejo usodni sklep: "V tem trenutku je aktualno samo eno osvobodjenje: slovenski narod je treba osvoboditi od komunistične OF, in to takoj!"¹⁶ Komunistična OF je bila namreč po njihovem mnenju orodje, ki služi izključno neslovenskim interesom, interesom boljševidizma. Te svoje neslovenske cilje zasleduje tako, da namerno izziva najhujše represalije okupatorja proti vsemu ljudstvu. Ob tem stražarji obsodijo še stališče slovenskih intelektualcev, posebej t. i. sredincev, ki s svojo pasivnostjo ravno omogočajo prodor komunistov, saj oni pač nimajo nobenih obzirov ...¹⁷

Idejni vodja stražarjev je bil prof. Lambert Ehrlich in prav on se je ob vse večjem partizanskem in italijanskem nasilju na italijanske oblasti 1. aprila 1942 obrnil s posebno spomenico. V njej je najprej zelo odločno napadel politiko oblasti do prebivalstva Ljubljanske pokrajine in ji očital, da ravna povsem v nasprotju z naravnim in tudi siceršnjim pravom ter da na podlagi v nadaljevanju podrobno opisanega nasilnega ravnanja oblasti, ki peha ljudstvo v obup, lahko, tudi ob upoštevanju politike nemškega okupatorja, sklepa, "da je končni namen vseh kompetentnih faktorjev Osi popolno uničenje slovenstva kot takega". Povod za vse to nasilje je za oblasti seveda podtalno rovarjenje komunistov, ki pa ni ostajalo le pri tem, temveč je prešlo v odkrit oborožen odpor. Ehrlich pri tem podrobno navede nekaj partizanskih zločinov in nato še poimensko našteje več kot 30 slovenskih žrtev samo iz Ljubljane. A oblasti so po njegovem mnenju pri zatiranju partizanskega gibanja ubrale napačno in predvsem za vse Slovence usodno "počezno"

¹³ Franček Saje: Boj klerofašistične "Straže" proti osvobodilnemu gibanju. V: TV-15, 12. 11. 1969, str. 13.

¹⁴ NUK, Rokopisni oddelek, B II 2096, Slovenci! 25. 1. 1942.

¹⁵ Prav tam, B II 2088, Slovenci! Ljubljanci!, 23. 3. 1942. Uboje akademikov je s poslanico po ljubljanskih cerkvah izrecno obsodil tudi škof Rožman. Slovenec 24. 3. 1942.

¹⁶ ARS, fond Republiški sekretariat za notranje zadeve Socialistične republike Slovenije (AS 1931), Zbirka Albina Šmajda, št. 3184, Naše stališče, 30. 3. 1942.

¹⁷ NUK, Rokopisni oddelek, B II 2079, Kerenskijade, 14. 4. 1942.

taktiko, pri kateri trpi samo nedolžno ljudstvo, pravi krivci pa se vedno izmuznejo. Ob koncu predlaga nekaj ukrepov za "izboljšanje trenutne situacije", med katerimi izstopa predlog o varnostni službi, v kateri naj bi prišlo do sodelovanja med oblastmi in Slovenci. Oblasti bi zato morale za učinkovito uničevanje komunistične organizacije Slovincem omogočiti "avtonomno varnostno službo v obliki akademске formacije, meščanske straže in splošne narodne straže po vaseh".¹⁸

Seveda iz virov, ki jih imamo na razpolago, ni lahko oceniti, ali je ta spomenica imela kakršen koli konkretni pomen za nadaljnji razvoj razmerij v trikotniku OF/KPS, italijanske oblasti in slovenski protipartizanski tabor. Videti je, da je zaradi preostre kritike oblasti niso upoštevale. Vprašanje slovenskih varnostnih sil je postalo aktualno šele kasneje, kar zadeva odnos do prebivalstva, pa je iz nadaljnega razvoja dogodkov jasno, da so oblasti teror nad njim samo še stopnjevale. Ob tem je zanimivo, da je skrajšano obliko Ehrlichove spomenice maja 1942 škof Rožman odnesel v Vatikan. Vsebinsko je sporočilo dokumenta ostajalo enako - poudarjalo je, da je italijansko nasilje neznosno in proti vsem zakonom, za povod pa da oblasti navajajo komunistično rovarjenje. Konkretna imena žrtev komunistov so v tej različici izpuščena, ni pa izpuščen seznam vseh slovenskih vasi, ki so jih požgali Italijani. Pri vprašanju varnostne službe je samo omenjena potreba minimalnega sodelovanja med italijanskimi oblastmi in "pravimi zastopniki ljudstva, ki uživajo njegovo zaupanje".¹⁹

Ehrlichovo tudi siceršnje odločno nasprotovanje komunistom seveda nasprotnikom že poprej ni ostalo neopaženo in tako je napočil dan, ko je tudi njega OF obsodila na smrt.²⁰ Skupaj s še enim akademikom je bil ustreljen 26. maja 1942, pri čemer je imela Varnostnoobveščevalna služba OF v načrtu ustreliti še Cirila Žebota in Franca Casarja, vendar je bil nato namesto slednjega po pomoti ustreljen nekdo drug.²¹ Stražarji so ob tem izdali nov ogorčen letak in tako kot pogrebi ustreljenih akademikov marca se je tudi sedaj Ehrlichov pogreb spremenil v protikomunistično manifestacijo. Še več, stražarji so sedaj stopili "iz rezerve" in očitno spremenili odgovor na dilemo, ki so jo nakazali v omenjenem letaku "Ultimat". Prav v tistih dneh je namreč načelnik štaba 11. italijanskega armadnega zbora v Sloveniji dobil od podrejenih sporočilo, da so po Ehrlichovem umoru "izrecno potrdili, da se katoliki, Ehrlichovi člani in privrženci gibanja tega profesorja zbirajo v skupinah, da bi razpravljali o ustanovitvi akcijskih oddelkov, tudi oboroženih, za brezpogojno sodelovanje z italijanskimi oblastmi. Čez teden dni bom imel seznam oddelkov."²² Ti seznammi so sicer postali aktualni šele čez nekaj mesecev, a pomembno je poudariti, da so bili za nastanek vaških straž v poznem poletju in jeseni 1942 odločilni predvsem dogodki na terenu na Dolenjskem in Notranjskem in ne morda pravkar navedena odločenost stražarjev. Kakor koli že, vsaj v primeru stražarjev so se uresničila opozorila, ki jih je tedaj ob vosovskih atentatih izrekel

¹⁸ ARS, AS 1660, fasc. 7/III, Razvoj situacije v Ljubljanski provinci, 1. 4. 1942.

¹⁹ Ehrlichova spomenica za Vatikan 14. aprila 1942 Razmere v "Ljubljanski pokrajini". Za objavo pripravila Marija Vrečar. *Acta ecclesiastica Sloveniae*, 2002, št. 24, str. 619-635.

²⁰ Edvard Kocbek: Zbrano delo VI. Ljubljana 1996, str. 711, 943.

²¹ Boris Mlakar: Delovanje stražarjev med drugo svetovno vojno. V: Ehrlichov simpozij v Rimu. Celje, 2002, str. 264; NUK, Rokopisni oddelek, B II 2067, Novi zločini vodstva OF, brez datuma.

²² ARS, fond Poveljstvo XI. armadnega zbora (AS 1775), fasc. 222/VII, Promemoria 28. 5. 1942; Tone Ferenc: Fašisti brez krinke. Dokumenti 1941-1942. Maribor 1987, str. 351.

Lojze Ude.²³ Kar pa zadeva njihovo propagandno in publicistično dejavnost, pa je treba kot višek omeniti njihovo obsežno brošuro z naslovom "Izdajalska zarota KPS=OF zoper slovenski narod ob soudeležbi komodne sredine", ki je obsegala kar 72 strani velikega formata.²⁴ Sestavljena je bila sicer že pred Ehrlichovo smrtjo, a je zaradi težav s tiskarno v ciklostirani obliki izšla šele julija 1942. Večino dela pri njeni pripravi naj bi opravil stražar Lojze Ilija.²⁵ V njej se pričakovano vrstijo sezname partizanskih likvidacij, v tem kontekstu se navaja tudi znani t. i. zaščitni odlok Slovenskega narodnega osvobodilnega odbora o narodnih izdajalcih ipd. Navajajo se primeri partizanskega ropanja, maltretiranja določenih kategorij prebivalstva in sploh nasilnega ravnanja partizanov. Vse to in še drugi znaki po mnenju piscev po enem letu okupacije kažejo, da je komunistična partija narodu napovedala revolucijo, kar pa je skupaj z okupatorskim nasiljem privedlo ta isti narod na prag smrtne obsodbe. Po siloviti kritiki organizacij, ki ju brošura nakazuje že v naslovu, sledi še zadnja in dokončna definicija, da namreč "fronta, ki jo je KPS razpredla med našim ljudstvom, ni osvobodilna, ampak zaslužnjevna, uničevalna in izdajalska! Zato proč z njo in sleherno njeno podružnico!"

Stražarji so bili v protikomunističnem delovanju sicer dejansko najbolj aktivni, toda bili so maloštevilni, omejeni predvsem na akademske kroge, medtem ko na podeželju skoraj niso imeli svojih "postojank". Drugače je bilo v tem pogledu seveda s Slovensko legijo, ki je imela že leta 1942 približno 9000 članov. Vodstvo legije in podobno njeni politični pokrovitelji so z Dolenjske in Notranjske, deloma pa tudi iz drugih delov Slovenije v prvi polovici leta 1942 dobivali vse bolj vznemirljive novice o partizanskem delovanju. Te so se množile maja in junija, torej v mesecih, ko se je zaradi svojevrstne taktike italijanska vojska pod partizanskim pritiskom umaknila v večje kraje oziroma postojanke, tako da so partizani nenedoma obvladovali široka območja južno in jugovzhodno od Ljubljane. Na tem ozemlju so vzpostavili svojo oblast, ki pa je marsikje privedla do revolucionarnega pretiravanja, kar je za marsikoga, ki jim ni bil naklonjen ali ki jim je celo besedno nasprotoval, postalo usodno. To je seveda veljalo tudi za ljudi, ki so po nekakšni revolucionarni logiki "objektivno" stali na poti neizogibnemu napredku. Seveda pa se je med njimi znašel tudi kak ovaduh.

Tradicionalne politične sile, ki so v celoti ali pa vsaj po svojem vodstvu sestavljale deloma že opisani tabor domačih nasprotnikov partizanskega gibanja na čelu s komunisti, so delovale razpršeno in vsaka po svoje. To se kaže tudi v segmentu njihovega nasprotovanja in ocenjevanja partizanskega delovanja. Neka enotnost, ki pa seveda še ni bila hkrati tudi akcijska enotnost, je bila dosežena šele spomladi 1942 z ustanovitvijo Slovenske zaveze. Pred tem in tudi še po tem so tudi poročila iz Ljubljane, bodisi v London, bodisi na naslov jugoslovanskega poslanstva v Vatikanu, bodisi v štab Draže Mihailovića na Ravno goro, potovala po različnih poteh, po pošti, po lastnih zvezah in kurirjih. To je veljalo za vse glavne politične struje in skupine, za SLS, za že omenjene stražarje, za liberalni tabor oziroma za sokole in po sporu z OF tudi za Staro in novo Pravdo, to je za skupino Črtomira Nagodeta. Vsa poročila in priloženi dokumenti pa so seveda vse

²³ Lojze Ude: Moje mnenje o položaju. Članki in pisma 1941-1944. Ljubljana 1994, str. 24-25, 47-57.

²⁴ ARS, fond Šef pokrajinske uprave, Informacijski oddelek (AS 1912), fasc. 118/II.

²⁵ Lojze Ilija: Besedica obžalovanja. V: Tabor, 1977, št. 10-11, str. 266.

bolj uglašeni v kritiki početja komunistov, OF in partizanov. Vendar vsaj prva "uradna" poročila nove koncentracije - Slovenske zaveze, ki je sprva še imela ambicije doseči narodno enotnost, vključno s komunisti, niso bila tako ostro kritična do početja komunistov in partizanov. Osvobodilni fronti priznavajo odporniški značaj in da v veliki meri odraža razpoloženje ljudstva po aprilski vojni oziroma sovražnem delovanju okupatorjev. To velja posebej za prvo poročilo Slovenske zaveze z 20. maja 1942, v katerem hvali drznost in požrtvovalnost ljudi, ki so se pridružili partizanom, a hkrati opozarja, da pa sta vidna zmeraj močnejši poudarek Rusije in zmeraj občutnejše vodstvo komunistov. V tej zvezi naj bi se prvi resni pomisleki pojavili jeseni 1941, ko je OF začela s streljanjem "izdajalcev". V nekaterih primerih naj bi se namreč porajal vtis, da ne gre več za likvidacijo izdajalcev, marveč za politično obračunavanje s pristaši drugih političnih skupin.²⁶ V zvezi s partizanskimi akcijami se že od vsega začetka, kot že omenjeno, pojavljajo pomisleki o njihovi - v seštevku - koristnosti oziroma škodljivosti. Že Janko Mačkovšek, ki je, čeprav sam v vodstvu Slovenske zaveze, pošiljal v tujino poročila po lastni liniji, je npr. v istem času kot zgoraj omenjeno "uradno" poročilo Zaveze, v pismu v Švico tožil, da "partizanski podvigi in atentati na posamezne osebe in naprave niso povzročili vojaške škode, pač pa najhujše represalije. Vojaška oblast nastopa z najkrutejšimi sredstvi proti vsem, kjer se pojavijo partizani. Dnevno streljajo talce v Ljubljani in podeželju."²⁷

V nadaljevanju, kot je bilo deloma že omenjeno, so se novice, poročila in tudi bolj obširne analize partizanskega in italijanskega nasilja vse bolj množili. O (samo) komunističnem nasilju je od pomladi 1942 vse bolj pogosto poročal tudi ljubljanski tisk, seveda ob dovoljenju in budnem očesu italijanske cenzure.²⁸ Kar zadeva posredno odgovornost partizanov za ljudsko nesrečo, pa za ilustracijo povzemamo poročilo o dogodkih v notranjski vasi Ravnik, ki ga je Krek po prejemu nato razmnožil in razdelil slovenskim politikom v emigraciji kot tudi nekaterim neslovenskim članom vlade. Po tem poročilu sta se 25. marca 1942 v vasi spopadli italijanska in partizanska patrulja. Po streljanju sta obležala mrtva en partizan in en italijanski vojak. Ljudje so takoj slutili, da bodo sledile italijanske represalije, in so že spravljali vredne stvari na varno, večina moških pa se je poskrila. A odgovor je prišel zelo hitro in začelo se je "divjanje brez primere". Italijani so požgali vsa gospodarska poslopja in z bombami porušili vse hiše razen dveh, vključno s cerkvijo. V požaru je poginila večina živine, vojaki so streljali na vsakogar, ki je hotel kaj rešiti. Preostale moške so odpeljali v kasarno na Velikih Blokah in jih tam nekaj dni pretepali in stradali ter jim grozili s smrtjo. Zagrozili so s smrtno kaznijo vsem pobeglim, uvedli policijsko uro ter zagrozili s smrtno kaznijo vsem, ki bi prebivalce Ravnika vzeli pod streho. Kar zadeva smrtno žrtve je bila skupna bilanca teh dogodkov en mrtev Italijan in štirje mrtvi Slovenci, pri čemer so bili trije ustreljeni med omenjenim divjanjem soldateske.²⁹

²⁶ ARS, AS 1931, Proces proti Rupnik Leonu in ostalim, Krek Miha, št. 3934-3937, Politični položaj v Sloveniji, 20. 5. 1942.

²⁷ Jera Vodušek Starič: "Dosje" Mačkovšek. Ljubljana 1994 (dalje Vodušek Starič, "Dosje" Mačkovšek), str. 106.

²⁸ Npr. Slovenski dom, 23. 4. 1942, Žrtve partizanov v Ljubljanski pokrajini.

²⁹ Arhiv Studia Slovenica, ASS 1, Zbirka gradiva politikov Slovenske ljudske stranke Mihe Kreka, Alojzija Kuharja, Franceta Gabrovška, Franca Snoja in Jožeta Melaherja, šk. 35, Poročilo o razdejanju Ravnika.

O partizanskem nasilju, čeprav bolj na splošno in predvsem ugibajoč o dolgoročnih komunističnih ciljih, sta londonski vladi in zaveznikom poročala tudi obveščevalca polkovnik Vladimir Vauhnik in poročnik Stanislav Rapotec.³⁰ Poročilo slednjega je z zamudo prispelo tudi do ministra Kreka, ki je sicer v svojih radijskih govorih kljub cenzuri le skušal nakazati "probleme", s katerimi so se v domovini soočali njegovi strankarski ljudje. Posredno in seveda ne v izvorni obliki, marveč v sintetičnih povzetkih so ta in druga poročila, o katerih bo govor v nadaljevanju, predvsem po zaslugi Mihe Kreka dosegla tudi diplomatska predstavništva in druge subjekte jugoslovanske emigrantske vlade kot tudi nekatere zavezniške, predvsem britanske osebnosti in urade. Zaradi partizanske dejavnosti v domovini se je jugoslovanska vlada sicer že novembra 1941 obrnila na britansko z vprašanjem, kakšno je njeno mnenje o smotrnosti takšnega aktivnega odpora proti okupatorju. Britansko zunanje ministrstvo je v diplomatskem slogu odgovorilo, da v tem času in v tedanjih okoliščinah ne želi podžigati narode z okupiranih ozemelj na individualne akte nasilja, vendar da hkrati tudi ne daje izrecnih nasvetov za pasivnost. Hkrati zaproša jugoslovansko (in vse zavezniške) vlado, da jo v prihodnje obvešča, kakšne tozadevne nasvete bo dajala svojemu narodu.³¹ Razvoj v domovini je seveda šel naprej mimo želja emigrantske vlade in tudi Britanci so imeli zanje zmeraj manj posluha. Med poskuse, da bi vsaj na besedni ravni ta trend zaustavil, spada tudi prošnja Mihe Kreka vodstvu radijske postaje BBC, da se v njegovih oddajah ne bi več uporabljalo izraza partizani, češ da so to navadni roparji, ki ubijajo in se borijo proti narodu in proti Draži Mihailoviću.³²

Dramatičnost takih in podobnih poročil pa se je še povečala julija in avgusta, ko so okupacijske oblasti v Ljubljanski pokrajini začele z veliko ofenzivo proti partizanskemu ozemlju. Pri tem je nasilje italijanskih enot doseglo dotlej neslutene razsežnosti, tako da so se ljudje na Dolenjskem in Notranjskem znašli v brezizhodnem in neopisljivo tragičnem položaju. Poročila iz tistih dni nosijo naslove kot "Delni pregled grozodejstev nemških, italijanskih in partizanskih okupatorjev Slovenije za mesec julij 1942", "Italijanska humanost in kultura", "Italijani in Slovenci" itd., v katerih je sicer poudarek na italijanskih zločinih, le da se povod in začetna odgovornost zanje seveda pripisujeta partizanski dejavnosti. Neko drugo poročilo ugotavlja, da je v Ljubljanski pokrajini stanje iz dneva v dan obupnejše, ker se je komunistom napovedana splošna ofenziva obrnila proti narodu, "ki so ga v celoti proglasili za komunistično zalego, ki jo je treba iztrebiti".³³ Množile so se tudi trditve, da so ljudje "ogorčeni proti partizanom, ker vedo, da so predvsem ti so-krivi njihovega gorja in nesreče".³⁴ Po mnenju poročevalcev bi namreč Slovenci morali zatreti svoje želje po junaškem udejstvanju in delati to, kar jim v danih okoliščinah narekuje pamet ..., in "to vse dotlej, dokler ne pride naš dan, ko bomo vsi kot en mož vstali in ponesli mejnike na rob slovenske posesti".³⁵ Če so sprva poročila iz tistih časov kombinacija naštevanja tako italijanskih kot partizanskih

³⁰ ARS, AS 1660, fasc. 7/I, Vauhnik Kreku 25. 12. 1941; Arhiv Jugoslavije, fond Emigrantska vlada Kraljevine Jugoslavije (AJ 103-27-172), Smiljanić Kreku 26. 8. 1942; Stevan K. Pavlowitch, *Unconventional Perceptions of Yugoslavia 1940-1945*. New York 1985, str. 78-97.

³¹ AJ 103-190-663, Obvestilo članom vlade 1. 12. 1941.

³² AJ 103-12, Slobodan Jovanović Mihi Kreku 4. 7. 1942.

³³ AJ 103-5-54, Morituri vos salutant!

³⁴ Prav tam, Poročilo o položaju v Sloveniji (Do konca julija 1942).

³⁵ Prav tam, Pismo iz Slovenije julija 1942.

zločinov, prvih je bilo seveda več, pa se zatem pojavljajo tudi sezname samo partizanskih nasilnih dejanj, in to z nekaterimi prav grozljivimi podrobnostmi. Gre za zbirne podatke o dogodkih, ki so se dogodili bodisi pred italijansko ofenzivo ali pa že med njo. Kot primere takih dokumentov navajamo "Nekaj partizanskih grozodejstev (v krajih, kjer so za nekaj dni vladali partizani)", "Poročilo iz Bele krajine", "Poročilo iz Ribniške doline", "Ljubljanska provinca. Po Notranjskem od 17. avgusta do 23. avgusta 1942" itd. V njih se vrstijo poročila o ropanjih, nasilnem ravnanju, mučenjih ter o umorih bivših županov in drugih vaških veljakov, duhovnikov, učiteljic, celo po več članov posameznih družin ipd. Omenjajo se kraške jame in brezna, v katere so partizani zmetali pobite. Zadevno poročilo pravi: "Nikdar ne bo mogoče odkriti vseh grozodejstev, niti poiskati vseh grobov, kjer ležijo žrtve partizanskega zverinstva, nikdar ne bodo raziskane vse kraške jame in brezna, v katera so partizani pometali trupla tistih, katerih edini zločin je bil, da so ljubili svoj narod in so si osvoboditev predstavljali drugače kot partizanske tolpe." Do srede avgusta naj bi partizani pobili v celi Sloveniji 726 po imenu znanih ljudi, ob še po imenu neznanih žrtvah ter odkritih jamah z mrtveci pa poročevalec predvideva, da so partizani neposredno zakrivali približno 1500 žrtev. Tako Nemci kot Italijani naj bi ob tem "osvobodili" življenja približno prav toliko Slovencev. In dodaja, da je ob tem strašno poslušati obtožbe, ki jih izgovarja ljudstvo nad slovensko Ljubljano, ki "je vzgojila in poslala te partizanske tolpe na njih zločinsko delo, njihovemu morilskemu delu ploskala in ploska še danes, ko v potokih teče bratska kri".³⁶ Drugi poročevalec pa dodaja: "Nobeden od umorjenih ni sodeloval z okupatorji. Vsi so bili odločni Slovenci. Preblag je naš slovenski jezik, da bi mogel z besedo izraziti vse strašno trpljenje, ki ga vsled zločinskega komunizma partizanov prestaja naše ljudstvo."³⁷ V približno istem času je že omenjeni Janko Mačkovšek poročal, da so "komunistični politični komisarji izvršili osemsto političnih umorov nad slovenskimi kmeti in intelektualci na Dolenjskem in Notranjskem".³⁸

Toda k vsemu temu pa se že tedaj in kasneje vse bolj pojavljajo tudi že drugačne novice, kot recimo: "ponekod po Dolenjskem in Notranjskem se v zadnjem času formirajo vaške straže. Te vaške straže imajo namen po možnosti varovati življenje svojcev in premoženje /.../ ponekod jih Lahitolerirajo in jim posodijo celo orožje, drugod pa jih Lahizasledujejo in za njimi poizvedujejo. Enotnega postopanja ni in je vse odvisno od krajevnih poveljnikov."³⁹ Ta dejstva pa so že naznanjala novo, drugačno in na svoj način še bolj tragično etapo medvojnne slovenske zgodbe.

³⁶ Prav tam, Poročilo iz Ribniške doline. K temu še: Tone Ferenc: Ljudska oblast na Slovenskem 1941-1945, knj. 1: Država v državi. Ljubljana, 1987, str. 357-363; Boris Mlakar: Nekaj števil k problematiki žrtev druge svetovne vojne na Slovenskem. V: Borec, 1989, št. 5-6, str. 637-640; isti. Krogi nasilja med Slovenci v vojnih letih 1941-1945. V: Žrtve vojne in revolucije. Ljubljana 2005, str. 24.

³⁷ AJ 103-5-54, Nekaj partizanskih grozodejstev.

³⁸ Vodušek Starič, "Dosje" Mačkovšek, str. 116.

³⁹ AJ 103-5-54, Poročilo iz Ljubljane od 15. avgusta 1942.

Boris Mlakar

PARTY AND PARTISAN VIOLENCE IN THE CENTRAL SLOVENIA 1941-1942 IN THE EYES OF SLOVENIAN OPPONENTS

S u m m a r y

In terms of meaning and structure, the Slovenian opponents of the partisan movement did not distinguish between the violence of the Communist Party and the partisans. After the occupation an underground political and organisational agitation started throughout the political range, especially in the Ljubljana province (Slovenian territory under Italian occupation). The orientation towards resistance was most prominent, and several such groups were organised. After the German attack against the Soviet Union, only the Liberation Front under the leadership of the Communist Party began with immediate armed resistance, which led to swift political and ideological differentiation. What we can conditionally call the bourgeois groups, which remained loyal to the King's government-in-emigration and only acknowledged General Draža Mihailović as a leader of actual and potential resistance in Yugoslavia/Slovenia, saw the resistance activities of the Liberation Front as premature. In the increasingly monopolistic role of the communists in this organisation they saw the upcoming total domination, final revolutionary takeover of power and introduction of the Soviet system.

Therefore these groups paid much attention to the activities of the Liberation Front and the partisan movement, seeing them as harmful for the Slovenian nation. This opinion was based on numerous reports from the field discussing the partisan activities, especially their acts of violence, assassinations of well-known persons from the opposing camp opposing, and, in the spring of 1942, on the policy of the new partisan authorities in the Dolenjska and Notranjska regions. The groups opposing the partisans established that far too much violence was perpetrated against Slovenians, since not only potential informants or traitors, but especially actual or potential political opponents were involved. In their opinion, partisan resistance activities were even more harmful because the Italian occupation authorities, in their efforts to put an end to these operations, used disproportionately violent measures, which was especially evident during the great Italian offensive that started in July 1942. Therefore the underground press and the reports to the government in London contained many concrete descriptions of the partisan and Italian violence and sometimes included quite unpleasant details. These documents also contained lists of victims among Slovenians as well as the perpetrators of violence, and the authors of these lists were of the opinion that this was far too much for the small Slovenian nation. According to them, because of the aforementioned violence as well as human victims and material damage, the Slovenian nation found itself in peril. Simultaneously these groups appealed on the government in London to try and put an end to these developments, either by itself or with the aid of its allies.